

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۷/۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۸/۸

واکاوی مفاهیم اخلاق و فرهنگ محیط زیستی از دیدگاه شهروندان مورد پژوهی: شهر اسلام آباد غرب

سعید ملکی

دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران

صفیه دامن باغ

دانشجوی دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران

چکیده

یافته‌های پژوهش براساس آزمون همبستگی پیرسون نشان داد که میان مؤلفه‌های نگرش محیط زیستی و ارزش محیط زیستی با مؤلفه رفتار محیط زیستی شهروندان رابطه‌ی خطی مستقیم و معنادار وجود دارد. همچنین بین دانش محیط زیستی و رفتار محیط زیستی شهروندان رابطه‌ی خطی مستقیم و غیرمعنادار وجود دارد. لیکن عدم ارتباط معنادار میان این دو مؤلفه را می‌توان در متغیرهای واسط دیگری جست. همچنین جهت تشخیص و آگاهی از میزان تأثیرگذاری مؤلفه‌های پژوهش بر حفاظت از محیط زیست، از مدل برازش رگرسیونی استفاده شده است. بر اساس نتایج این آزمون نیز همه مؤلفه‌ها معنی‌دار بوده و ارتقاء و بهبود وضعیت آن‌ها در حفاظت مطلوب از محیط زیست، تأثیرگذار می‌باشد. در ادامه نیز پیشنهادهایی ارائه گردیده است.

کلمات کلیدی: فرهنگ محیط‌زیستی، اخلاق محیط زیستی، نگرش محیط زیستی، دانش محیط زیستی، ارزش محیط زیستی، رفتار محیط زیستی، شهر اسلام آباد غرب

فرهنگ و اخلاق محیط زیستی رفتار ایده آل بشر نسبت به محیط زندگی خود اعم از محیط طبیعی، محیط اجتماعی و فرهنگی است. شهر اسلام آباد غرب نیز با مسائل و مشکلات محیط زیستی فراوانی روبرو است که برخی از آن‌ها ناشی از عدم برخورداری از فرهنگ و اخلاق محیط زیستی از سوی شهروندان این شهر می‌باشد. بر این اساس بررسی و واکاوی مفاهیم فرهنگ و اخلاق محیط زیستی از دیدگاه شهروندان این شهر ضرورت می‌یابد. پژوهش حاضر از لحاظ هدف کاربردی و به لحاظ روش شناسی به صورت توصیفی-تحلیلی می‌باشد. برای گردآوری داده‌های توصیفی از اسناد کتابخانه‌ای مرجع در باب موضوع مطالعه و برای گردآوری داده‌های تحلیلی پژوهش به روش پیمایشی و از ابزار پرسشنامه استفاده شده است. جامعه آماری این پژوهش شامل شهروندان شهر اسلام آباد غرب بوده و نمونه مورد بررسی ۳۲۲ نفر از شهروندان این شهر بر اساس فرمول کوکران می‌باشد. جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده نیز از نرم افزار SPSS استفاده شده است.

نویسنده مسئول: صفیه دامن باغ، اهواز- بلوار گلستان- میدان دانشگاه- دانشگاه شهید چمران اهواز- دانشکده ادبیات- گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری کد پستی: ۶۱۳۵۷۸۳۱۵۱، safiyeh_damanbagh@yahoo.com

۱- مقدمه و بیان مسأله

مشکلات محیط زیست یکی از اساسی‌ترین مسائل شهرهای امروزی و حاصل تعارض و تقابل آن‌ها با محیط طبیعی است. در واقع شهرها با مسائل متعدد زیست محیطی و در نتیجه بروز انواع آلودگی‌های زیست محیطی، تخریب منابع و کاهش فضاهای طبیعی روبرو شده‌اند. از یک سو، بیشترین تخریب‌های زیست محیطی در شهرها اتفاق می‌افتد و از سوی دیگر، موثرترین راه‌های ارتقاء محیط زیست می‌تواند در شهرها به اجرا درآید (مفیدی شمیرانی و افتخاری مقدم، ۱۳۸۸: ۱۵). در عین حال کانون‌های شهری از حیث انگاره‌های توسعه پایدار، بحرانی‌ترین نقاط کره زمین نیز به شمار می‌آیند. به نحوی که مراکز شهری به بحرانی‌ترین نقاط مواجهه محیط‌های انسان ساخت با محیط‌های طبیعی بدل شده‌اند (ربیعی فر و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۰۷). بنابراین، نقش شهرها در توسعه پایدار بسیار تعیین کننده است. از آنجا که بیشترین مصرف منابع اولیه و تولید ضایعات و آلودگی‌ها در محیط‌های شهری صورت می‌گیرد، شهرها کانون‌های اصلی تحقق یا عدم تحقق اهداف توسعه پایدار به شمار می‌آیند (صالحی، ۱۳۸۷: ۲۹۱).

همان گونه که در بسیاری از منابع تصریح شده «توسعه پایدار» انسان محور است و با توجه به گستردگی مباحث و قابلیت‌های بسیار آن به سرعت مهم‌ترین مناظره کنونی و نیز یکی از مهم‌ترین مباحث قرن بیست و یکم تبدیل شده است (Ansell & Fawcett, 2008:426). این مفهوم گسترده، نه تنها شامل محیط زیست، بلکه جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را نیز شامل می‌گردد. توسعه پایدار عرصه نوینی است که همزمان هم سیاست و فرهنگ را مورد توجه قرار می‌دهد و از محیط زیست و همزیستی با طبیعت و همچنین از حقوق برابر انسان‌ها حمایت می‌کند (Colantonio, 2003:3). در این زمینه جوامع پایدار می‌توانند به عنوان جوامعی که در جست و جوی تأمین و حفظ کیفیت زندگی خوب برای اعضای خود می‌باشند، تعریف شوند (Shafer et al, 2000: 165).

در این میان فرهنگ عامل اصلی و به معنای موتور توسعه پایدار و حفاظت از محیط زیست است. بهبود محیط زیست

زمانی حاصل خواهد شد که محیط طبیعی و فرهنگی انسان با هم مرتبط باشند. لازمه تحقق چنین هدفی، وجود اخلاق محیط زیستی در تمامی اقشار یک جامعه در یک کشور می‌باشد. اخلاق محیط زیستی رفتار ایده آل بشر نسبت به محیط زندگی خود اعم از محیط طبیعی، محیط اجتماعی و فرهنگی است (ازدری، ۱۳۸۲: ۲۷). بنابراین مجموعه رفتارهای ضابطه‌مند در بستر فرهنگ موجب جهت دهی در ابعاد مختلف زندگی خواهد بود. به عبارت دیگر فرهنگ ریشه و ساختار اصلی توسعه همه جانبه است و زمانی می‌توان انتظار شادابی و پویایی را برای جامعه تصور نمود که این ساختار به صورت اصولی انجام یافته باشد. بنابراین از آنجا که انسان فاعل علمی است و به دیگر سخن تصمیمات و عملکردش بر اساس بینش و نگرش او شکل می‌یابد، رویکرد نوین مغرب زمین به طرح مباحث اخلاق محیط زیستی بدان روست که نگرش‌های مادی و اومانیستی و لیبرالیستی که محور همه امور را انسان می‌داند، در مدیریت، حفظ و ارتقاء منابع محیط زیستی فرومانده است و باید ارزش‌های اخلاقی مربوط به محیط زیست، فراگیر و جهانی شود و از سوی همه جوامع و مکاتب پذیرفته و رعایت شوند و گرنه پیامدهای اعمال ضد اخلاقی در مورد محیط زیست دامان همه انسان‌ها و جوامع را خواهد گرفت و پیامدهای خطرناک خود را متوجه همه انسان‌ها بلکه همه موجودات زنده خواهد ساخت (نوی و شهریاری، ۱۳۹۳: ۷۰).

بر این اساس می‌توان گفت امروزه مسائل محیط زیستی عمیقاً دارای مفهوم اجتماعی‌اند و در کل مسائل محیط زیستی ریشه فرهنگی دارند و به منظور پذیرش بافت‌های فرهنگی یک جامعه بایستی به صورت ساختاری با موضوع برخورد نمود. در مسأله محیط زیست رفتارهای نابهنجار در ارتباط با محیط زیست به علت ناآشنایی با فرهنگ شهرنشینی و عدم درک درست از اوضاع محیط زیستی حاکم بر جامعه و وضعیت اعتقادات فرهنگی مردم می‌باشد زیرا مردم فرهنگ استفاده از منابع طبیعی و امکانات محیط زیستی و فرهنگ زیستن همراه با همزیستی با طبیعت را نیاموخته‌اند و یا به درستی آنرا درونی نکرده‌اند (کمالی مهاجر و فراهانی، ۱۳۹۱: ۴). در خصوص مسأله پژوهش

می‌توان گفت متأسفانه غالب جمعیت کشور در زمینه فرهنگ محیطی زیستی با چالش‌های متناهی روبروست و وسعت دامنه، مقیاس و پیچیدگی آن بی‌سابقه است. فشار آلودگی‌های محیط زیستی در مرز بحرانی است و هنوز جامعه فرهنگی کشور در سطوح ادراک مفاهیم، روش شناسی‌های نوین و غیره تاکنون نتوانسته است آن طور که باید و شاید به صورت فرهنگ محیط‌زیستی و کاربردی در کشور جایگاهی پیدا نماید. با اینکه در اصل پنجاهم قانون اساسی، اهمیت حفظ محیط زیست بسیار زیبا و همه سو نگر نگارش و قوانین و مقررات دیگری هم به تبعیت از آن تهیه و تدوین و مصوب گردیده است اما حفظ محیط زیست تنها در شعار باقی مانده است.

در خصوص مسئله پژوهش می‌توان گفت شهر اسلام آباد غرب نیز پس از شهر کرمانشاه به عنوان دومین شهر بزرگ استان کرمانشاه می‌باشد و جمعیت آن بر اساس سرشماری ۱۳۹۰، حدود ۱۰۰ هزار نفر می‌باشد. جمعیت ساکن در این شهر روزانه بالغ بر ۱۰۰ تن زباله تولید کرده که دفع این زباله‌ها و پسماندهای شهری امروزه به مشکل و معضلی اساسی برای شهر تبدیل شده است. در واقع معضل زباله همیشه برای مردم شهر اسلام آباد غرب و در مجموع برای محیط زیست این شهر مشکل ساز بوده است. در این شهر سال‌هاست مشکل دفن زباله‌ها وجود دارد و دفن غیراصولی و نفوذ شیرابه به آب‌های زیر زمینی یکی از معضلات محیط زیستی زباله‌هاست. همچنین انداختن زباله‌ها به داخل رودخانه و جوی‌های آب، زنگ خطر محیط زیست و سلامت را به صدا درآورده است که نتیجه این امر ایجاد بوهای مشمئز کننده، رشد و نمو حشرات و جانوران موزی ناقل بیماری و مسائل دیگری می‌باشد که علاوه بر ایجاد آلودگی‌های گوناگون، مشکلات بهداشتی و محیط زیستی متعددی را به دنبال دارد. به اعتقاد نگارندگان برخی از این مشکلات محیط زیستی ناشی از عدم برخورداری از فرهنگ و اخلاق محیط زیستی از سوی شهروندان این شهر می‌باشد به طوری که در برخی نواحی شهری افراد توجه چندانی به محیط زندگی خود ندارند و در برخی نواحی و محلات شهر چهره‌ی زشتی

از انباشت زباله‌ها در کنار زباله‌دان‌ها، پیاده‌روها و مدخل معابر مشاهده می‌شود و گاهی اوقات جوی‌های درون شهری به صورت در دسترس‌ترین محل برای تخلیه زباله از سوی شهروندان تلقی می‌شود. یا اینکه در هنگام پیک نیک و نشستن در پارک‌ها و محیط‌های سرسبز شهر، وقتی آنجا را ترک می‌کنند، زباله‌های خود را رها می‌کنند و در سطل آشغال نمی‌اندازند. با این وصف می‌توان گفت عوامل فرهنگی و اخلاقی در آلودگی‌های سطح شهر مؤثر هستند و بعضی از چهره‌های زشت و آلودگی‌های ایجاد شده از رفتارها و باورهای ساکنین شهر نشأت می‌گیرد. بنابراین می‌توان گفت نقش منفی مردم در این نابسامانی بیش از عملکرد سازمان‌های متولی در سازمان دادن است. در این راستا هدف این پژوهش آن است که به چند جنبه از عوامل فرهنگی و اخلاقی مؤثر بر حفظ محیط زیست از دیدگاه شهروندان این شهر بپردازد و در پی پاسخگویی به سؤالات زیر می‌باشد:

۱-۱- سؤال‌های پژوهش

۱- چه ارتباطی بین نگرش محیط زیستی، دانش محیط زیستی و ارزش‌های محیط زیستی با رفتار محیط زیستی شهروندان وجود دارد؟

۲- نگرش محیط زیستی، دانش محیط زیستی و ارزش‌های محیط زیستی شهروندان چگونه در محافظت از محیط زیست اثرگذار هستند؟

۱-۲- فرضیه‌های پژوهش

۱- بین نگرش محیط زیستی، دانش محیط زیستی و ارزش‌های محیط زیستی با رفتار محیط زیستی شهروندان ارتباط وجود دارد.

۲- نگرش محیط‌زیستی، دانش محیط زیستی و ارزش‌های محیط زیستی شهروندان در محافظت از محیط زیست اثرگذار هستند.

۲- مبانی نظری و ادبیات پژوهش

۲-۱- پیشینه‌ی پژوهش

از جمله مطالعات خارجی صورت گرفته در زمینه موضوع پژوهش می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

گوتیرز کارپ^۱ (۱۹۹۶)، در بررسی خود با عنوان بررسی "ارزش‌ها و تاثیرات آن بر رفتار زیست محیطی مسئولانه" به بررسی نقش ارزش‌های شخصی در حفاظت از محیط زیست در قالب رفتارهای مصرفی مسئولانه پرداخت. در این بررسی از طیف ارزش‌های شوارتز^۲ (۱۹۹۲) استفاده شده و رفتارها در سه بعد شهروندی زیست محیطی، فعال زیست محیطی و نیز مصرف کننده مسئول تعریف و ۳۰۲ نفر از دانشجویان رشته‌ی جامعه‌شناسی در دانشگاه واشنگتن در بهار ۱۹۹۳ در این بررسی حضور داشتند. برای تحلیل داده‌ها از تحلیل عامل استفاده شد. نتایج نشان داد که در بین ابعاد ارزش‌ها، برانگیختگی و استقلال اثر مثبتی بر سه بعد شهروندی زیست محیطی، مصرف کننده مسئول فعال محیط زیست داشت. ارزش جهان گرایی و خیرخواهی نیز اثر مثبتی بر چهار بعد رفتارهای مسئولانه‌ی زیست محیطی داشت. اما موفقیت و لذت طلبی و خود توانمندی و تغییر پذیری هیچ اثری بر چهار بعد رفتاری نداشت. در مقابل خود خیرخواهی و همنوایی تاثیر منفی بر بعد فعال زیست محیطی داشت. یافته‌ی مهم این بررسی جهان گرایی و خیرخواهی و برانگیختگی و استقلال به عنوان پیش بینی کننده‌های مثبت سه بعد رفتار زیست محیطی بودند. گیبرت^۳ (۲۰۱۴) در پژوهش خود با عنوان "بازایافت زباله: تاثیر دانش، نگرش و رفتار زیست محیطی" به بررسی تصورات مردم نسبت به بازایافت زباله در کرواسی پرداخت. نتایج نشان داد که نگرش کلی درباره‌ی محیط زیست به طور معنا داری بالاتر از رفتار بازایافت و نیز شناخت روش‌های بازایافت بود. این حاکی از آن بود که مردم از هزینه‌های پنهانی مدیریت ضعیف زباله آگاه هستند اما بین این نگرش‌ها و رفتار

واقعی (بازایافت زباله) گسست وجود داشت که ناشی از عامل مطلوبیت اجتماعی این امر بود. بین شناخت روش‌های بازایافت و رفتار بازایافت نیز رابطه‌ی قوی و مثبت دیده شد. رفتار بازایافت برحسب جنسیت و سطح تحصیلات متفاوت بود به این معنا که زنان مراقبت بیشتری نسبت به مردان داشتند که نگرش‌های جنسیتی را بازتاب می‌دهد. در مورد نگرش‌های زیست محیطی پاسخگویانی که تحصیلات دانشگاهی داشتند، شناخت بهتری نسبت به روش‌های بازایافت داشتند در حالی که با کاهش سطح تحصیلات این روند نیز معکوس می‌شد.

در زمینه مطالعات داخلی هم می‌توان به موارد زیر اشاره نمود: مهدوی و ریاحی (۱۳۸۳)، در پژوهشی به بررسی عوامل فرهنگی و اجتماعی در تقابل و تعامل با محیط زیست در شهر اراک پرداخته‌اند. در این پژوهش ضمن توجه به عوامل فرهنگی و اجتماعی تأثیرگذار در آلودگی‌های محیطی شهر اراک بر نگرش‌های ساکنین به محیط مسکونی نیز عنایت گردیده است. محمدی آشنایی و محمدی آشنایی (۱۳۸۶)، در پژوهش خود با عنوان درآمدی بر اخلاق محیط زیستی به بررسی این موضوع پرداخته‌اند. بر اساس یافته‌ای این پژوهش بررسی تطبیقی مبانی اسلام و جهان غرب در اخلاق محیط زیست، نشانگر آن است که اسلام به دلیل گونه نگرش به جهان هستی، از مبانی و اصول مستحکم‌تری برای هدایت فکری عامل انسانی برخوردار است. در این میان آنچه نباید مورد غفلت قرار بگیرد مبانی استوار معرفتی، نگرش نو و بنیادی و آموزه‌های روشن، دقیق، اصلی و اصیل وحیانی است که ظرفیت گسترده‌ای در جوامع مختلف در اختیار بشریت قرار می‌دهد. همچنین عابدی سروستانی و همکاران (۱۳۸۶)، به بررسی ماهیت و دیدگاه‌های اخلاق محیط زیستی با تأکید بر دیدگاه اسلامی پرداخته‌اند. در این پژوهش سعی شده است تا دیدگاه‌های اخلاق محیط زیستی با توجه به دو پرسش اساسی یعنی، "کانون ارزش ذاتی" و "معیار عمل اخلاقی" تشریح شوند و نشان داده شود که چرا تبیین اخلاق محیط زیستی مبتنی بر دیدگاه خدا محوری، دیدگاهی جامع‌تر برای حفاظت

¹ Gutierrez Karp

² . Schwartz

³ . Gibert

افراد نشأت گرفته از این عامل مهم می‌باشد. کمالی مهاجر و فراهانی در سال (۱۳۹۱)، در پژوهشی با عنوان فرهنگ محیط زیستی راهکاری جهت توسعه گردشگری پایدار به بررسی این موضوع پرداخته‌اند. بر اساس نتایج این پژوهش، می‌توان فرهنگ عامل تعیین کننده رفتارهای افراد در یک جامعه است و رفتارهای محیط زیستی تک تک افراد نشأت گرفته از این عامل مهم می‌باشد و رفتار محیط زیستی سبب می‌گردد افراد بیشتر به محیط زیست اهمیت بدهند و با داشتن محیط زیست سالم بیشتر به گردشگری در محیط زیست بپردازند و سبب‌ساز گردشگری پایدار گردند. همچنین فاضلی و جعفر صالحی (۱۳۹۲)، طی پژوهشی به بررسی شکاف نگرش، دانش و رفتار محیط زیستی گردشگران پرداخته‌اند. طبق یافته‌های به دست آمده از این پژوهش، رفتار محیط زیستی گردشگران با ارزش‌های محیط زیستی، درک منافع محیط زیستی، تصور فرهنگی و انگیزه فرهنگی رابطه مستقیم و معنادار دارد. در حالی که میان دانش محیط زیستی و رفتار محیط زیستی گردشگران رابطه معناداری مشاهده نشد. همچنین انگیزه‌ها و ارزش‌های محیط زیستی نیز به طور مستقیم تأثیر قابل ملاحظه‌ای در حد ۰/۳۵ و ۰/۲۹ بر متغیر وابسته دارند. به طور کلی عوامل ذکر شده در مجموع ۶۰ درصد تغییرات رفتار محیط زیستی گردشگران را تبیین نموده‌اند. بعلاوه نبوی و شهریاری (۱۳۹۳)، در پژوهشی دین، اخلاق و محیط زیست را مورد بررسی قرار داده‌اند. نتایج این پژوهش نشان داد که رابطه مستقیم و معناداری بین متغیرهای احساس مسئولیت، اخلاق محیط زیستی و احیای ارزش‌های دینی و متغیر حفظ محیط زیست وجود دارد.

با جمع‌بندی مطالب گفته شده در این بخش می‌توان گفت با توجه به این که در پژوهش‌های پیشین به طور مشخص به بررسی مفاهیم اخلاق و فرهنگ محیط زیستی

از دیدگاه شهروندان شهر اسلام آباد غرب پرداخته نشده است و هر کدام از این پژوهش‌ها به جنبه‌های دیگری از محیط زیست شهری توجه نموده‌اند، بنابراین آنچه که نگارندگان را

از محیط زیست می‌باشد. همچنین تلاش شده است تا رهیافتی در اخلاق محیط زیستی بر مبنای خدا محوری ارائه گردد که با الهام از انسان شناسی اسلام و با تأکید بر بعد روحانی نفس انسان، تعامل مناسب انسان و محیط زیست را بر مبنای خودشناسی و صیانت نفس بنا می‌نهد. علاوه بر این حق شناس و ذاکری (۱۳۸۷)، طی پژوهشی به جست و جوی مفاهیم اخلاق محیط زیستی در آموزه‌های اسلامی پرداخته‌اند. نتایج به دست آمده از این پژوهش حاکی از آن است که آموزه‌های اسلام دیدگاه‌های غربی را پوشش می‌دهد و تعامل با دیدگاه‌های دینی می‌تواند به باز کردن افق‌های جدیدی در جهت تکمیل نظریات اخلاق محیط زیستی و اجرایی شدن آن‌ها کمک کند. صالحی (۱۳۸۸)، نیز در پژوهشی به مطالعه‌ی نقطه نظرات و رفتارهای زیست محیطی در ایران پرداخته است. براساس یافته‌های این پژوهش مشخص شده است که گروه‌های سنی مختلف، رفتارهای زیست محیطی متفاوتی را نشان می‌دهند. بدین معنی که افراد نسل قدیم در مقایسه با نسل جدید از رفتارهای زیست محیطی بیشتری حمایت می‌کنند. از نقطه نظر آموزش و تحصیلات، ایران هیچ سرفصل آموزشی به نام آموزش رفتارهای زیست محیطی در آموزش خود از دبستان گرفته تا دانشگاه ندارند. لذا عاقلانه نیست اگر انتظار رفتارهای زیست محیطی متفاوتی از افراد تحصیل کرده داشته باشیم. همچنین یافته‌های این پژوهش بیانگر آن است که بین میزان درآمد افراد و رفتارهای زیست محیطی ارتباط منفی وجود دارد. ادومی و اکبرزاده (۱۳۹۰)، نیز در پژوهشی به بررسی عوامل فرهنگی مؤثر بر حفظ محیط زیست شهر تهران مطالعه موردی مناطق ۵ و ۱۸ این شهر پرداخته‌اند. نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد که متغیرهای احساس مسئولیت، اخلاق اجتماعی، آموزش و ارزش‌های سنتی و دینی بر حفظ محیط زیست و رفتارهای محیط زیستی مؤثر هستند اما متغیر هنجارسازی بر حفظ محیط زیست تأثیری ندارد. در یک نتیجه کلی می‌توان گفت که فرهنگ عامل تعیین کننده رفتارهای افراد در یک جامعه است و رفتارهای محیط زیستی تک تک

در این حوزه به تفکر وا داشته است این است که با توجه به مشکلات زیست محیطی موجود در شهر اسلام آباد غرب به بررسی نقش مؤلفه‌های اخلاق و فرهنگ محیط زیستی در این شهر پردازند.

۲-۲- تعاریف مفاهیم اخلاق و فرهنگ محیط زیستی

۲-۲-۱- اخلاق محیط زیستی

واژه اخلاق به اشتراک لفظ معانی مختلفی دارد. گاهی اخلاق را به معنای خُلق و خوی به طور مطلق به کار می‌برند. گاهی آن را به معنای خُلق حسنه و رفتار پایدار نیکو اختصاص می‌دهند و گاهی مراد از آن شاخه‌ای از علوم انسانی است که در آن از ارزش خوی‌ها و رفتارهای آدمی بحث می‌شود. وقتی از رفتار اخلاقی با محیط زیست سخن می‌گوئیم، مراد از آن معنای دوم است. به همین معنا است که عملکرد اشخاص حقیقی و حقوقی و سازمان‌ها را در مواجهه با طبیعت، اخلاقی و یا غیر اخلاقی ارزیابی می‌کنیم.

واقعیت این است که در تعاریف متداول توسعه، ابعاد معنوی و اخلاقی، چندان مورد توجه قرار نمی‌گیرند و پرسش این است که آیا با دخالت‌های مدیریتی می‌توان از عهده مسایل محیط زیستی ناشی از توسعه برآمد، یا این که نقشی نیز باید برای میراث معنوی از طریق ایجاد اخلاق محیط زیستی در دنیای سکولار کنونی جست؟ (Jenkins, 1998:153). در واقع از ریشه‌های تاریخی بحران‌های محیط زیستی، دیدگاه‌های فلسفی، مذهبی و اخلاقی ما نسبت به آنها یعنی ارزش‌ها، بایدها و نبایدها و خوبی‌ها و زشتی‌ها، کمتر سخنی به میان می‌آید. در حالی که، بدون پرداختن صحیح به این مباحث در فراگیرترین شکل فلسفی و اخلاقی آن‌ها، هر چه از تباه شدن محیط زیست و ضرورت حفظ آن گفته شود، راه به جایی نخواهیم برد. بنابراین اهمیت درک و شناخت اخلاق تا حدی است که اغلب دانشمندان و بسیاری از متخصصان محیط زیست، حفاظت محیط زیست را یک موضوع مهم اخلاقی می‌دانند (Ehrich, 2002:33).

به طور کلی، اخلاق راهنمای عمل انسان است. انسان‌ها همواره با این پرسش روبرو بوده‌اند که چه رفتاری درست است؟ چه رفتاری ناشایست است و معیار درستی یا اشتباه بودن یک عمل چیست؟ اخلاق را نیز می‌توان مطالعه فلسفی رفتار درست و اشتباه و قوانین و اصولی دانست که باید رفتار را راهنمایی کنند. اخلاق با تعیین معیارها برای تمیز رفتار درست از نادرست، و با مشخص کردن محدوده رفتار درست از طریق اعمال بایدها و نبایدها، آزادی لجام گسیخته انسانی را مردود می‌داند و رعایت اصول آن، ضامن حفظ یکپارچگی اجتماع است. پذیرش خالی نبودن طبیعت از ارزش را می‌توان سرآغاز اخلاق محیط زیستی دانست. اخلاق محیط زیستی بر این ایده استوار است که اخلاق باید به شکلی گسترش یابد تا روابط انسان‌ها و طبیعت را نیز شامل شود. عده‌ای بر این باورند که بررسی روابط با محیط زیست در قالب مسایل اخلاقی، به عصر حاضر مربوط می‌شود و شروع حمایت از اخلاق محیط زیستی را می‌توان از دهه ۱۹۶۰ میلادی دانست که با رشد پذیرش جنبش محیط زیستی، همراه بوده است. اخلاق محیط زیستی، شاخه‌ای از فلسفه کاربردی و از حیطه‌های اساسی اخلاق زیستی محسوب می‌شود که می‌باید قادر میان مجموعه پیچیده‌ای از واقعیات سرگردان تجربی، ایدئولوژی‌ها و ارزش‌های انسانی، داوری کند. سعی اخلاق محیط زیستی، ارائه دلایل نظام مند و جامعی برای این منظور است که چرا باید روابط اخلاقی بین انسان‌ها و محیط زیست طبیعی وجود داشته باشد و می‌توان آن را، مطالعه رفتار درست و اشتباه در درون یک محیط زیست مشخص، تعریف نمود (Hatcher, 2004:358). بنابراین، نقش اصلی اخلاق محیط زیستی، ایجاد موانع درونی اخلاقی در آحاد جامعه برای رفتار نسبت به طبیعت است. علاوه بر این، اخلاق زیست محیطی با دغدغه‌های جهانی سر و کار دارد مانند: رابطه انسان با محیط زیست، درک انسان نسبت به مسئولیت در برابر محیط زیست و تعهد به حفظ محیطی، استفاده از منابع زمین، تولید و توزیع غذا، تولید و مصرف انرژی، صیانت از حیات وحش و تنوع گونه‌ای نیز در گستره و

فرهنگی خواهد شد. بدین ترتیب هدف نهایی، مترادف ساختن توسعه با فرهنگ است.

همچنین گیدنز^۲ سیاست‌های زیست محیطی را پیشرفت‌هایی می‌داند که به سمت اخلاقی شدن نظم اجتماعی، نهادها و روابط گرایش دارد و این نکته برای او بسیار ارزشمند است. او جنبش‌های زیست محیطی را کوششی می‌داند برای استقرار فردی بنیادهای اخلاقی و امنیت هنجاری در زندگی مردم. اخلاقیاتی که وی آن را می‌پسندد آن اصولی هستند که در دنیای امروزی و شهرنشینی از بین رفته‌اند. «یکی از پدیده‌های نوسازی شهری، از دست رفتن حس زندگی در میان نظم طبیعی است زندگی در محیط شهری، مردم را از واقعیات دنیای طبیعی و وابستگی جامعه به آن دور می‌کند» (بری، ۱۳۸۱: ۱۲۴).

همچنین پارسونز^۳ در بر شمردن پیش نیازهای خود دومین پیش نیاز را اینگونه بیان کرده که هر نظام اجتماعی برای آن که باقی بماند نیاز است از پشتیبانی ضروری نظام‌های دیگر برخوردار باشد. از این سخن پارسونز می‌توان اینگونه نتیجه گرفت که حفظ محیط زیست در یک جامعه وظیفه یک نهاد و یک ارگان یا یک سازمان نیست بلکه تک تک افراد، نهادها و سازمانها نسبت به این امر مهم مسئول هستند و سازمان حفاظت محیط زیست و دیگر ارگانها و مسئولین بدون پشتیبانی نهادها و ارگانها و همه مردم نمی‌توانند موفق باشند و این امر مسلم است که هرچه حس مسئولیت پذیری افراد بالا رود با محیطی پاک و زیبا رو به رو خواهیم شد. با توجه به نظریات ارائه شده مشخص می‌شود فرهنگ بر ارزش گذاشتن به محیط زیست و حفظ آن تاثیر دارد (کمالی مهاجر و فراهانی، ۱۳۹۱: ۱۰). بر این اساس همان طور که پارسونز معتقد است که آگاهی به عنوان گرایش ارادی وسایل دستیابی به هدف‌ها است، گواه بر همین امر است. یعنی اگر مردم آگاه باشند و اطلاعات کافی در این زمینه داشته باشند بدون جبر و ناخودآگاه در این راستا تلاش

حوزه اخلاق زیست محیطی جای دارند (عابدی سروستانی و شاه ولی، ۱۳۸۷: ۵۷).

۲-۲-۲- فرهنگ محیط زیستی

فرهنگ به مجموعه‌ای آموخته شده از شناخت، باور، هنر، اخلاقیات، حقوق و عرف اشاره می‌کند. این تعریف به طور ضمنی فرهنگ و تمدن را یکی می‌داند. تبلور فرهنگ زیست محیطی در جامعه نیز این است که فرد فرد مردم جامعه در جمیع جهات محیط زیست را یک پدیده حیاتی و با ارزش بدانند و هیچگاه به عوامل تشکیل دهنده آن که هوا، آب و زمین می‌باشند آسیبی نرسانند. فرهنگ زیست محیطی در واقع این است که من و شما و همه افراد جامعه به طور برابر از امکانات برخوردار باشیم (پورنجف و همکاران، ۱۳۸۶: ۱).

به همین خاطر است که ژرژ تومه^۱ در مقام نویسنده‌ای محیط-گرا، معتقد است که میزان احترام شهروندان هر جامعه به اخلاق محیطی و حفاظت از محیط طبیعی، از جمله معیارهای سنجش میزان توسعه فرهنگی در آن جامعه محسوب می‌شود. تومه معتقد است فرهنگ و جامعه با هم در تعامل هستند و فرهنگ هدایت کننده عملکرد افراد جامعه می‌باشد. با تغییر فرهنگ، می‌توان رفتار مردم را تغییر داد اما فرهنگ فقط یک عامل یا یک واژه و عبارت نیست، بلکه دنیای گسترده‌ای است. فرهنگ متشکل از عادات و آداب است عاداتی که در طی زمان شکل گرفته‌اند و مردم مطابق آنها رفتار می‌کنند (تومه، ۱۳۸۰: ۵).

تومه معتقد نیست که بایستی توسعه مادی را متوقف کرد، بلکه بایستی با پذیرش اخلاق محیطی به توسعه بعدی فرهنگی بخشید. هدف نهایی آموزش‌ها و اخلاق محیطی، ایجاد تقویت رفتار ایده آل محیطی است. بین محیط زیست و توسعه فرهنگی ارتباط متقابل وجود دارد. اگر توسعه دارای بعد فرهنگی باشد بهتر می‌توان از محیط زیست حفاظت کرد و اگر محیط زیست محافظت شود، این عمل سبب تقویت هویت

^۲ . Giddens

^۳ . Parsons

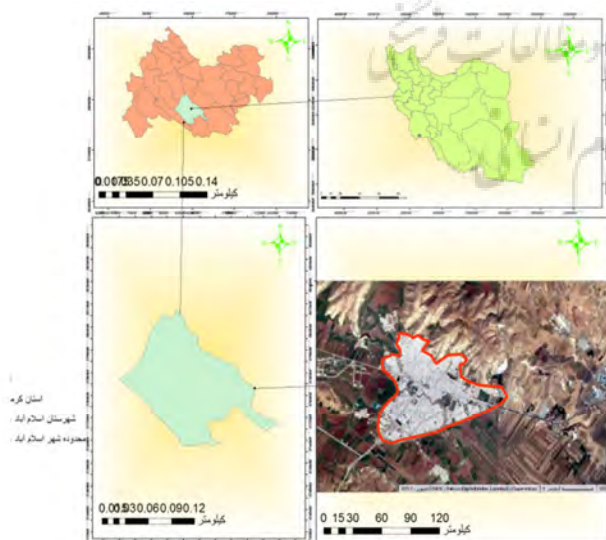
^۱ . Georges Tohmé

خواهند کرد. بنابراین فرهنگ عامل تعیین کننده رفتارهای افراد در یک جامعه است و رفتارهای زیست محیطی تک تک افراد نشأت گرفته از این عامل مهم می باشد.

همچنین دورکیم به ضرورت عمیق اصلاحات اجتماعی و اخلاقی عقیده داشت و معتقد بود که قواعد اخلاقی، تضادها و کنش‌ها را تخفیف می دهد یعنی با رواج اخلاق اجتماعی در بین افراد یک جامعه می توان تضادها را در رفتارهای افراد کاهش داد. تا زمانی که اخلاق اجتماعی در یک جامعه به طور مناسب رواج نداشته باشد و تا زمانی که افراد به حقوق یکدیگر احترام نگذارند و خودخواهی را سرلوحه رفتارهای خویش قرار دهند نمی توان انتظار محیط زیستی پاک را داشت. همان طور که پارسونز بیان می کند معیارهای اخلاقی، همان شگردهای یکپارچه کننده و حاکم بر نظام کنش می باشند. همچنین وبر معتقد است مفهوم اخلاق یعنی در معنای جامع کلمه، اعمال و رفتار جایگاه اول را دارد. بنابراین با توجه به تأیید شدن این فرضیه که اخلاق اجتماعی بر محیط زیست و رفتارهای زیست محیطی مؤثر است به این نتیجه می رسیم که اخلاق عامل تأثیرگذار و تعیین کننده‌ای بر رفتارهای انسان‌ها می باشد و همچنین عامل مهمی در حفظ محیط زیست و رفتارهای زیست محیطی مناسب می باشد. به طور کلی با توجه به عقیده پارسونز که فرهنگ را نیروی عمده‌ای می انگاشت که عناصر گوناگون جهان اجتماعی و یا به تعبیر خودش، نظام اجتماعی را به هم پیوند می دهد فرهنگ میانجی کنش متقابل میان کنشگران است و شخصیت و نظام اجتماعی را با هم ترکیب می کند، می توان گفت که فرهنگ عامل تعیین کننده رفتارهای افراد در یک جامعه است و رفتارهای زیست محیطی تک تک افراد نشأت گرفته از این عامل مهم می باشد (ادهمی و اکبرزاده، ۱۳۹۰: ۶۰).

۳- قلمرو جغرافیایی پژوهش

شهرستان اسلام آباد غرب با مساحت حدود چهار هزار کیلومترمربع در نیمه غربی استان واقع شده و از شمال به شهرستان جوانرود، از شرق به شهرستان کرمانشاه، از جنوب

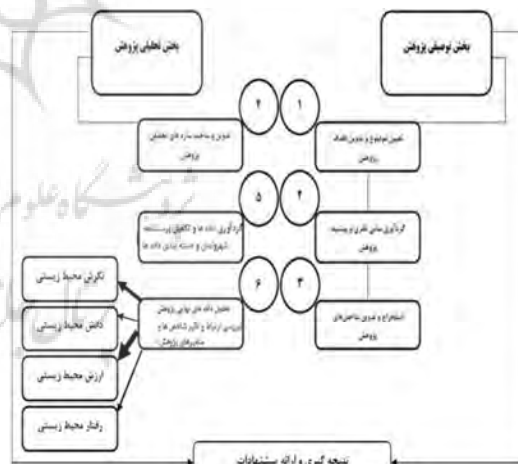
شکل (۱): موقعیت شهر اسلام آباد غرب در ایران و استان کرمانشاه منبع:

(آنامرادنژاد و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۶)

۴- روش شناسی پژوهش

مطالعه حاضر از لحاظ هدف مطالعه‌ای کاربردی و از لحاظ روش پژوهش به صورت «توصیفی-تحلیلی» انجام گرفته است. داده‌ها و اطلاعات مورد نیاز برای انجام این پژوهش به دو روش کتابخانه‌ای و پیمایشی جمع‌آوری گردید. بدین صورت که ابتدا از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و منابع اطلاعاتی اینترنتی، پیشینه، مبانی نظری و مؤلفه‌های پژوهش استخراج گردید و در روش پیمایشی نیز از ابزار پرسشنامه استفاده شد. از آنجا که مؤلفه‌ها و متغیرهای این پژوهش به صورت کیفی می‌باشند، به منظور عملیاتی کردن این مؤلفه‌ها از تعدادی گویه استفاده شد. در نهایت این گویه‌ها بر اساس طیف لیکرت پنج-تایی (خیلی کم، کم، متوسط، زیاد، خیلی زیاد) تنظیم شدند. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها در راستای پاسخگویی به سؤال‌های پژوهش نیز از آزمون‌های آماری میانگین پاسخ‌ها، ضریب همبستگی پیرسون و مدل برازش رگرسیونی در محیط نرم افزار SPSS استفاده شده است. در شکل (۲) فرایند انجام پژوهش نشان داده شده است.

شکل (۲): فرایند انجام پژوهش ترسیم: نگارندگان

۳-۱- جامعه آماری و حجم نمونه

جامعه آماری مورد بررسی در این پژوهش، کلیه شهروندان شهر اسلام آباد غرب می‌باشد و بیشتر افرادی که بالاتر از ۱۵ سال سن دارند، مد نظر می‌باشد. با توجه به اینکه جمعیت شهر

اسلام آباد غرب بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۰، ۹۴۶۹۹ نفر می‌باشد با جایگزینی این مقدار در فرمول کوکران^۱ تعداد ۳۲۲ نفر به عنوان حجم نمونه برآورد شده است. در این پژوهش از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای استفاده شده است که با توجه به ویژگی‌های جامعه آماری، این روش به صورت چند مرحله‌ای و متناسب صورت گرفته است و سعی بر این بوده تا بر کردن پرسشنامه‌ها به صورت تصادفی، در قسمت‌های مختلف محدوده مورد مطالعه انجام گیرد تا بازتاب نظر شهروندان در محدوده مورد مطالعه باشد.

۳-۲- تأمین قابلیت اعتماد

در این مرحله اقدام به تعیین روایی و پایایی پرسشنامه و سازه‌های تشکیل دهنده آن گردید. به منظور روایی ابزار پژوهش از نظرات کارشناسان برنامه‌ریزی شهری و شهرسازی و جامعه‌شناسی استفاده شد و از آن‌ها خواسته شد، نظرات خود را در خصوص روایی شاخص‌های پژوهش بیان نمایند که نهایتاً پس از اصلاحاتی پرسشنامه نهایی تأیید شد. همچنین به منظور محاسبه و برآورد میزان پایایی پرسشنامه از روش آلفای کرونباخ^۲ استفاده شده است. به این ترتیب که بر اساس آزمون مقدماتی پرسشنامه، تعداد ۳۰ پرسشنامه بین پاسخگویان توزیع شد و پس از وارد کردن داده‌های پرسشنامه به محیط نرم افزار SPSS مقدار آلفای کرونباخ ۰/۷۰۴ به دست آمد که چون این مقدار محاسبه شده بیشتر از ۰/۷۰ است بنابراین می‌توان گفت که سوالات پرسشنامه طراحی شده در سنجش و اندازه‌گیری متغیرهای مورد مطالعه پایایی قابل قبولی دارند.

۳-۳- شاخص‌ها و متغیرهای پژوهش

شاخص‌ها و متغیرهای مورد نظر این پژوهش بر مبنای مجموعه مطالعات انجام شده و همچنین بر مبنای پیشینه‌ی موضوع و مبانی نظری و در راستای پاسخگویی به سؤال‌های پژوهش استخراج شده‌اند؛ بنابراین مجموع شاخص‌های منتخب این پژوهش و مجموعه گویه‌های آن‌ها در جدول (۱) نشان داده شده است.

^۱. Cochran Formula

^۲. Corenbach Alpha

جدول (۱): مؤلفه‌های پژوهش و گویه‌های مرتبط با آن‌ها

مؤلفه‌ها	گویه‌ها
نگرش محیط زیستی	۱- تقدس محیط زیست به دلیل ارتباط آن با خداوند، ۲- داشتن نگرشی مسئولانه در مورد محیط زیست اطراف مثل تولید زباله کمتر و ...، ۳- احساس همزیستی با محیط زیست و تلقی زمین به عنوان خانه واقعی خود، ۴- باور و اعتقاد به جمله "شهر ما خانه ما"، ۵- درک ارتباط و به هم پیوستگی با محیط زیست و احساس یکی شدن با طبیعت، ۶- داشتن نگرش مثبت به سیاست‌های صرفه جویی
دانش محیط زیستی	۱- آگاهی‌های مؤثر از اهمیت و کارکردهای محیط زیست و خطرات ناشی از آلودگی، ۲- اطلاعات فرد درباره معضلات محیطی، ۳- آگاهی و فکر کردن به پیامدهای محیط زیستی منفی رفتارهای خود، ۴- اطلاعات فرد درباره آن چه می‌تواند برای بهبود وضعیت محیط زیست انجام دهد، ۵- میزان عمل به دانش محیط زیستی خود
ارزش محیط زیستی	۱- توجه به ارزشمند بودن محیط زیست، ۲- توجه به اهمیت اقتصادی منابع محیطی مثل آب و خاک و ...، ۳- تلاش برای صرفه جویی در مصرف انرژی و توجه به عدالت اجتماعی، ۴- حفاظت از پشته‌های باارزش و عالی طبیعی و نگهداری چشم اندازها، ۵- ارزیابی فایده (سود شخصی و جمعی) و کاهش هزینه‌های اقتصادی، ۶- توجه و درک سلامت محیط زیستی و شکوفایی اقتصادی جامعه
رفتار محیط زیستی	۱- تشویق دیگران برای حفاظت و بهبود وضعیت محیط زیست، ۲- حساس بودن به رعایت رفتار محیط زیستی از سوی دیگران، ۳- رعایت رفتار محیط زیستی در فضاهای تفریحی طبیعی و ...، ۴- توجه به محیط زندگی خود به دلیل تعلق و عدم احساس بیگانگی نسبت به محل سکونت خود، ۵- داشتن دغدغه‌های محیط زیستی، ۶- نریختن زباله‌ها در سطح شهر، ۷- عدم ایجاد آلودگی صوتی و مزاحمت برای دیگران مانند بوق زدن و ...، ۸- تفکیک و جداسازی زباله‌ها به منظور استفاده مجدد از زباله‌های قابل بازیافت، ۹- در اولویت قرار دادن پیاده روی و کاهش استفاده از اتومبیل برای ایجاد حمل و نقل روان و سازگار با محیط، ۱۰- حفاظت و ابقای ویژگی‌های بصری محیطی (چشم اندازها)، ۱۱- داشتن علاقه و تمایل به مشارکت در حفظ محیط زیست، ۱۲- تخریب محیط زیست در نتیجه ارزش قائل نشدن برای خود و فراموش کردن نفس خویش

منبع: مطالعات نگارندگان

۴- یافته‌های پژوهش

۴-۱- یافته‌های توصیفی

۴-۱-۱- وضعیت جنسیت

بر اساس نتایج حاصل از پرسشنامه، ۴۹/۷ درصد افراد پاسخ دهنده را زن و ۵۰/۳ درصد آن‌ها را مرد تشکیل می‌دهند.

۴-۱-۲- وضعیت سن

وضعیت سن پاسخ دهندگان در جدول (۲) نشان داده شده است. بر اساس نتایج به دست آمده از پرسشنامه، می‌توان گفت که اکثر پاسخ دهندگان در گروه سنی ۲۰-۳۰ سال قرار داشته‌اند.

جدول (۲): وضعیت سن پاسخ دهندگان

سن	کمتر از ۲۰ سال	۲۰-۳۰ سال	۳۱-۴۰ سال	۴۱-۵۰ سال	۵۱-۶۰ سال	۶۱ سال و بیشتر
درصد	۲/۲	۴۱/۶	۲۹/۱	۲۰/۱	۵/۵	۱/۵

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

۴-۱-۳- وضعیت سواد

همچنین وضعیت سواد پاسخ دهندگان نیز در جدول (۳) نشان داده شده است.

جدول (۳): وضعیت سواد پاسخ دهندگان

سواد	زیر دیپلم	دیپلم	فوق دیپلم و لیسانس	فوق لیسانس و دکتری
درصد	۱۳/۸	۳۸/۵	۴۳/۲	۴/۵

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

همچنین شهروندان (پاسخ دهندگان) در پاسخ به سؤال کدام یک از موارد مهم‌ترین انگیزه شما برای رفتار مناسب و حفاظت از محیط زیست را تشکیل می‌دهد، گزینه‌ی حفاظت از محیط زیست بر اساس ملاحظات اخلاقی را به عنوان مهم‌ترین گزینه اعلام کرده‌اند. نتایج پاسخ به سؤال مذکور نیز در جدول (۴) نشان داده شده است.

جدول (۴): انگیزه‌های شهروندان برای حفاظت از محیط زیست

انگیزه برای حفاظت از محیط زیست	تعداد	درصد
شناخته شدن به عنوان یک شهروند دوستدار محیط زیست	۱۰	۳/۱
دل مشغولی داشتن در قبال مسائل محیط زیستی و اکولوژیکی	۸۹	۲۷/۶
حفاظت از محیط زیست بر اساس ملاحظات اخلاقی	۱۸۶	۵۷/۸
حفاظت از محیط زیست بر اساس فشار هنجاری	۳۷	۱۱/۵
جمع	۳۲۲	۱۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

۴-۲- یافته‌های تحلیلی

همان طور که پیشتر نیز ذکر گردید در این پژوهش به منظور سنجش نظرات شهروندان در شهر اسلام آباد غرب از مؤلفه‌های مختلفی همچون نگرش محیط زیستی، دانش محیط زیستی، ارزش محیط زیستی و رفتار محیط زیستی استفاده گردید. بنابراین در این بخش با استفاده از روش آماری میانگین پاسخ‌ها، وضعیت گویه‌ها (متغیرهای فرعی) مربوط به هر یک از مؤلفه‌ها نشان داده شده است. با توجه به اینکه در جریان گردآوری داده‌ها از طیف پنج درجه‌ای لیکرت استفاده شده و رتبه‌های ۱ تا ۵ به پاسخ‌ها اختصاص داده شده است، امتیاز ۱ نشان دهنده‌ی میزان بسیار کم و امتیاز ۵ نشان دهنده‌ی بیشترین امتیاز برای گویه‌ها می‌باشد، بنابراین می‌توان عدد ۳ را به عنوان میانه نظری پاسخ‌ها انتخاب کرد و میانگین امتیاز هر یک از گویه‌ها را با عدد ۳ مقایسه نمود.

در خصوص مؤلفه نگرش محیط زیستی می‌توان گفت که ارزش‌ها و نگرش‌های فرد از ارتباط بین محیط و متن فرهنگی به وجود آمده و نمایانگر این ارتباط نیز هستند. در واقع نگرش‌ها، راه دیدن جهان و ارتباط با آن هستند و به همین دلیل در رفتاری که انسان در قبال محیط زیست و طبیعت به عنوان بخشی از جهان زیستی‌اش دارد، مؤثرند. نهایتاً همین باورها و نگرش‌های خاص هستند که به رفتار واقعی فرد در محیط زیست منجر می‌شوند. یعنی آنچه نگرش و جهان بینی ما را شکل می‌دهد، تکلیف ما و یا موضع رفتاری ما را با امور سامان می‌دهد. به عنوان مثال در خصوص گویه تقدس محیط زیست به دلیل ارتباط آن با خداوند می‌توان گفت با تکامل نفس و درک یگانگی تمامی مخلوقات، محیط زیست نیز که مخلوق خداوند است مورد احترام و تقدس قرار می‌گیرد. این مفهوم، خود می‌تواند یک بازدارنده درونی مهم برای جلوگیری از صدمه رساندن به محیط زیست باشد. با استمرار یاد خداوند، فضایی را در انسان پرورش می‌دهند که معیار ارزیابی رفتار با طبیعت می‌شوند. یا اینکه زمانی که انسان احساس همزیستی با محیط زیست خود می‌کند، خود را همانند دیگر مخلوقات

خداوند بر زمین می‌داند که همه آن‌ها یک منشاء دارند. به این ترتیب، انسان نه تنها از طبیعت جدا نیست، بلکه در شبکه‌ای متشکل از موجودات زنده و غیر زنده قرار دارد. همچنین از آنجایی که انسان برترین مخلوق است، امانتدار مهم‌ترین امانت خداوند بر زمین، یعنی اختیار و آزادی، نیز می‌باشد. اگر تمام هستی مسخر انسان است، همین واقعیت تأیید کننده مسئولیتی است که او در برابر رفتارهای خویش با محیط زیست دارا است. بر این اساس همان طور که در جدول (۵) نشان داده شده است، شهروندان (پاسخ‌دهندگان در محدوده مورد مطالعه) وضعیت گویه‌های احساس همزیستی با محیط زیست و تلقی زمین به عنوان خانه واقعی خود، باور و اعتقاد به جمله "شهر ما خانه ما"، درک ارتباط و به هم پیوستگی ما با محیط زیست و احساس یکی شدن با طبیعت را به ترتیب با کسب امتیاز ۳/۰۲۸، ۳/۳۶۶ و ۳/۰۸۳ را کمی بالاتر از حد میانگین ارزیابی کرده‌اند و گویه‌های تقدس محیط زیست به دلیل ارتباط آن با خداوند، داشتن نگرشی مسئولانه در مورد محیط زیست اطراف و داشتن نگرش مثبت به سیاست‌های صرفه جویی امتیاز کمتر از حد میانگین را کسب کرده‌اند.

جدول (۵): میانگین پاسخ‌های به دست آمده مرتبط با گویه‌های مؤلفه نگرش محیط زیستی

مؤلفه	گویه‌ها	میانگین	انحراف از معیار	اختلاف از میانگین
نگرش محیط زیستی	تقدس محیط زیست به دلیل ارتباط آن با خداوند	۲/۳۱۶	۱/۰۰۴	۰/۰۵۵
	داشتن نگرشی مسئولانه در مورد محیط زیست اطراف مثل تولید زباله کمتر و ...	۲/۶۹۵	۰/۸۸۶	۰/۰۴۹
	احساس همزیستی با محیط زیست و تلقی زمین به عنوان خانه واقعی خود	۳/۰۲۸	۰/۹۳۸	۰/۰۵۲
	باور و اعتقاد به جمله "شهر ما خانه ما"	۳/۳۶۶	۱/۰۴۸	۰/۰۵۸
	درک ارتباط و به هم پیوستگی - ما با محیط زیست و احساس یکی شدن با طبیعت	۳/۰۸۳	۰/۹۹۹	۰/۰۵۵
	داشتن نگرش مثبت به سیاست‌های صرفه جویی	۲/۸۴۷	۰/۹۲۶	۰/۰۵۱

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

بر اساس جدول (۷)، مؤلفه‌ی ارزش‌های محیط زیستی نیز بر اساس ۶ گویه‌ی توجه به ارزشمند بودن محیط زیست، توجه به اهمیت اقتصادی منابع محیطی مثل آب و خاک و ...، تلاش برای صرفه‌جویی در مصرف انرژی و توجه به عدالت اجتماعی، حفاظت از پشته‌های بارز و عالی طبیعی و نگهداری چشم اندازه‌ها، ارزیابی فایده (سود شخصی و جمعی) و کاهش هزینه‌های اقتصادی و توجه و درک سلامت محیط زیستی و شکوفایی اقتصادی جامعه تعریف و سنجیده شده است. پاسخ دهندگان وضعیت همه‌ی گویه‌های مربوط به این مؤلفه را پایین‌تر از حد میانگین و ضعیف ارزیابی کرده‌اند که این امر نشان دهنده وضعیت نامطلوب این مؤلفه در بین پاسخ دهندگان می‌باشد.

جدول (۷): میانگین پاسخ‌های به دست آمده مرتبط با گویه‌های مؤلفه ارزش محیط زیستی

مؤلفه	گویه‌ها	میانگین	انحراف از معیار	اختلاف از میانگین
ارزش‌های محیط زیستی	توجه به ارزشمند بودن محیط زیست	۲/۸۰۱	۰/۹۸۷	۰/۰۵۵
	توجه به اهمیت اقتصادی منابع محیطی مثل آب و خاک و ...	۲/۱۷۳	۰/۸۵۷	۰/۰۴۷
	تلاش برای صرفه جویی در مصرف انرژی و توجه به عدالت اجتماعی	۲/۴۲۵	۱/۰۲۷	۰/۰۵۷
	حفاظت از پشته‌های بارز و عالی طبیعی و نگهداری چشم اندازه‌ها	۲/۲۹۱	۰/۹۴۸	۰/۰۵۲
	ارزیابی فایده (سود شخصی و جمعی) و کاهش هزینه‌های اقتصادی	۱/۹۹۳	۰/۸۲۷	۰/۰۴۶
	توجه و درک سلامت محیط زیستی و شکوفایی اقتصادی جامعه	۱/۹۱۳	۰/۷۰۰	۰/۰۳۹

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

امروزه حیات رو به رشد جوامع با میزان سواد و دانش پیوند خورده است. همچنین برخورداری از دانش و سواد محیط زیستی به عنوان یک توانایی ارزشمند غنای فرهنگی و اجتناب ناپذیر زندگی توأم با رشد ارزش‌های انسانی است. بنابراین ایجاد تحول و ارتقاء فرهنگ زیست محیطی مستلزم افزایش بهره‌وری نیروی انسانی در زمینه مسائل زیست محیطی و اشاعه آموزش زیست محیطی در ابعاد گسترده‌تر می‌باشد. بر این اساس همان‌طور که در جدول (۶) نیز نشان داده شده است، مؤلفه دانش محیط زیستی با استفاده از ۵ گویه آگاهی‌های مؤثر از اهمیت و کارکردهای محیط زیست و خطرات ناشی از آلودگی، اطلاعات فرد درباره معضلات محیطی، آگاهی و فکر کردن به پیامدهای محیط زیستی منفی رفتارهای خود، اطلاعات فرد درباره آن چه می‌تواند برای بهبود وضعیت محیط زیست انجام دهد و میزان عمل به دانش محیط زیستی خود سنجیده شده است که شهروندان وضعیت همه‌ی گویه‌های مرتبط با این مؤلفه را پایین‌تر از حد میانگین ارزیابی کرده‌اند؛ که این امر وضعیت نامطلوب این مؤلفه را در بین پاسخ دهندگان نشان می‌دهد.

جدول (۶): میانگین پاسخ‌های به دست آمده مرتبط با گویه‌های مؤلفه دانش محیط زیستی

مؤلفه	گویه‌ها	میانگین	انحراف از معیار	اختلاف از میانگین
دانش محیط زیستی	آگاهی‌های مؤثر از اهمیت و کارکردهای محیط زیست و خطرات ناشی از آلودگی	۲/۳۳۸	۰/۸۷۵	۰/۰۴۸
	اطلاعات فرد درباره معضلات محیطی	۲/۴۱۳	۰/۹۲۷	۰/۰۵۱
	آگاهی و فکر کردن به پیامدهای محیط زیستی منفی رفتارهای خود	۲/۲۹۱	۰/۸۵۱	۰/۰۴۷
	اطلاعات فرد درباره آن چه می‌تواند برای بهبود وضعیت محیط زیست انجام دهد	۲/۳۰۷	۰/۸۱۳	۰/۰۴۵
	میزان عمل به دانش محیط زیستی خود	۲/۶۳۰	۰/۹۴۵	۰/۰۵۲

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

و تغییر شیوه‌های مصرف با الهام از این رفتارهای مناسب، و هم چنین ارتباط بسیار مهم میان رفتارهای محیط زیستی و حوزه مصرف انرژی، نمونه مواردی هستند که تبیین رفتار محیط زیستی را مهم ساخته‌اند. همان طور که در جدول (۸) نشان داده شده است گویه‌های مربوط به مؤلفه رفتار محیط زیستی از وضعیت نامناسبی در بین پاسخ دهندگان برخوردار است به طوری که همگی گویه‌های ۱۲ گانه این مؤلفه امتیاز پایین‌تر از حد میانگین را به دست آورده‌اند.

رفتار محیط زیستی، به معنای رفتار مثبت در برابر محیط زیست است که در آن کنشگر اگر از محیط زیست حفاظت نمی‌کند حداقل به آن آسیبی نمی‌رساند. تبیین رفتارهای افراد در قبال محیط زیست یکی از مسائل مهم محیط زیستی است که به دلایل متعدد علاوه بر مسأله‌ای نظری، اهمیت کاربردی بسیاری نیز دارد. ضرورت اجتناب از آلودگی محیط زیست، تأثیر برخی رفتارهای مناسب محیط زیستی بر ارتقای کیفیت زندگی در اماکنی نظیر شهرها، ضرورت کاهش برخی آلاینده‌های مهم به کمک در پیش گرفتن رفتارهای محیط زیستی مناسب

جدول (۸): میانگین پاسخ‌های به دست آمده مرتبط با گویه‌های مؤلفه رفتار محیط زیستی

مؤلفه	گویه‌ها	میانگین	انحراف از معیار	اختلاف از میانگین
رفتار محیط زیستی	تشویق دیگران برای حفاظت و بهبود وضعیت محیط زیست	۲/۵۷۱	۰/۹۹۶	۰/۰۵۵
	حساس بودن به رعایت رفتار محیط زیستی از سوی دیگران	۲/۴۹۰	۰/۸۸۳	۰/۰۴۹
	رعایت رفتار محیط زیستی در فضاهای تفریحی طبیعی و ...	۲/۵۵۲	۰/۹۲۳	۰/۰۵۱
	توجه به محیط زندگی خود به دلیل تعلق و عدم احساس بیگانگی نسبت به محل سکونت خود	۲/۵۴۳	۱/۰۱۹	۰/۰۵۶
	داشتن دغدغه‌های محیط زیستی	۲/۲۰۸	۰/۸۵۹	۰/۰۴۷
	نریختن زباله‌ها در سطح شهر	۲/۶۰۲	۰/۸۷۳	۰/۰۴۸
	عدم ایجاد آلودگی صوتی و مزاحمت برای دیگران مانند بوق زدن و...	۲/۷۱۱	۰/۹۳۴	۰/۰۵۲
	تفکیک و جداسازی زباله‌ها به منظور استفاده مجدد از زباله‌های قابل بازیافت	۱/۸۵۴	۰/۷۳۶	۰/۰۴۱
	در اولویت قرار دادن پیاده‌روی و کاهش استفاده از اتومبیل برای ایجاد حمل و نقل روان و سازگار با محیط	۲/۰۰۶	۰/۸۲۷	۰/۰۴۶
	حفاظت و ابقای ویژگی‌های بصری محیطی (چشم اندازها)	۲/۲۵۱	۰/۸۹۷	۰/۰۵۰
	داشتن علاقه و تمایل به مشارکت در حفظ محیط زیست	۲/۹۹۶	۱/۱۰۹	۰/۰۶۱
	تخریب محیط زیست در نتیجه ارزش قائل نشدن برای خود و فراموش کردن نفس خویش	۲/۰۷۷	۰/۸۱۴	۰/۰۴۵

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

در این بخش از پژوهش نیز برای ارزیابی میزان همبستگی (رابطه) میان مؤلفه‌های نگرش محیط زیستی، دانش محیط زیستی و ارزش‌های محیط زیستی با مؤلفه‌ی رفتار محیط زیستی از آزمون همبستگی پیرسون^۱ استفاده شده است. این آزمون به منظور بررسی رابطه میان دو متغیر فاصله‌ای مورد استفاده قرار می‌گیرد و مقدار آن بین +۱ و -۱ در نوسان است. چنانچه مقدار به دست آمده مثبت باشد به معنای این است که تغییرات در هر دو متغیر به طور هم جهت اتفاق می‌افتد. به بیان دیگر با هر گونه افزایش در مقدار یک متغیر، مقدار متغیر دیگر نیز افزایش می‌یابد و برعکس. اما چنانچه مقدار I منفی باشد بیانگر این نکته است که با افزایش مقدار یک متغیر، مقدار متغیر دیگر کاهش می‌یابد و برعکس. اگر مقدار به دست آمده برای ضریب همبستگی صفر باشد به معنای این است که هیچ گونه رابطه‌ای بین دو متغیر وجود ندارد. اگر مقدار I دقیقاً برابر با +۱ باشد بیانگر همبستگی مثبت کامل و اگر برابر -۱ باشد نشان دهنده همبستگی کامل منفی بین دو متغیر است.

در این بخش از پژوهش نیز برای ارزیابی میزان همبستگی (رابطه) میان مؤلفه‌های نگرش محیط زیستی، دانش محیط زیستی و ارزش‌های محیط زیستی با مؤلفه‌ی رفتار محیط زیستی از آزمون همبستگی پیرسون^۱ استفاده شده است. این آزمون به منظور بررسی رابطه میان دو متغیر فاصله‌ای مورد استفاده قرار می‌گیرد و مقدار آن بین +۱ و -۱ در نوسان است. چنانچه مقدار به دست آمده مثبت باشد به معنای این است که تغییرات در هر دو متغیر به طور هم جهت اتفاق می‌افتد. به بیان دیگر با هر گونه افزایش در مقدار یک متغیر، مقدار متغیر دیگر نیز افزایش می‌یابد و برعکس. اما چنانچه مقدار I منفی باشد بیانگر این نکته است که با افزایش مقدار یک متغیر، مقدار متغیر دیگر کاهش می‌یابد و برعکس. اگر مقدار به دست آمده برای ضریب همبستگی صفر باشد به معنای این است که هیچ گونه رابطه‌ای بین دو متغیر وجود ندارد. اگر مقدار I دقیقاً برابر با +۱ باشد بیانگر همبستگی مثبت کامل و اگر برابر -۱ باشد نشان دهنده همبستگی کامل منفی بین دو متغیر است.

^۱ . Pearson Correlation

(۲۰۰۴) اشاره داشتند، دانش محیط زیستی به طور غیرمستقیم و با واسطه متغیرهای دیگری به رفتارهای محیط زیستی می‌انجامد. دانش محیط زیستی در ارتباط با نگرش‌های محیط زیستی تحت سیطره ارزش‌های خاص فایده‌گرایانه، مذهبی و ملی محیط زیستی می‌باشد؛ در این میان برخی متغیرهای میانجی دیگری چون طبقه اجتماعی و جنسیت نیز می‌تواند در پیوستار منتهی به رفتارهای محیط زیستی افراد نقش داشته باشند. همچنین بین مؤلفه ارزش‌های محیط زیستی و رفتار محیط زیستی شهروندان، رابطه خطی معنادار و مستقیم وجود دارد (ضریب همبستگی ۰/۱۳۷ و سطح معناداری ۰/۰۱۴ می‌باشد). به این معنا که هر چه بر میزان ارزش‌های محیط زیستی افزوده شود، رفتار محیط زیستی مناسب نیز افزایش می‌یابد. در واقع فرد آگاه نسبت به ارزش‌های محیط زیستی، می‌تواند مسئولیت و تعهد بیشتر نسبت به ارزش‌ها را تشخیص دهد و رفتار مناسب‌تری با محیط زیست داشته باشد.

جدول (۹): همبستگی بین مؤلفه‌های نگرش، دانش و ارزش‌های محیط زیستی با رفتار محیط زیستی

مؤلفه	نگرش محیط زیستی		دانش محیط زیستی		ارزش محیط زیستی	
	ضریب همبستگی	معنی داری	ضریب همبستگی	معنی داری	ضریب همبستگی	معنی داری
رفتار محیط زیستی	۰/۱۲۵	۰/۰۲۵	۰/۰۷۹	۰/۱۶۰	۰/۱۲۷	۰/۰۱۴

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

در ادامه جهت تشخیص و آگاهی از میزان تأثیرگذاری مؤلفه‌های پژوهش بر حفاظت از محیط زیست، از مدل برازش رگرسیونی استفاده شده است. لازم به ذکر است که مؤلفه‌های ۴ گانه نگرش محیط زیستی، دانش محیط زیستی، ارزش محیط زیستی و رفتار محیط زیستی به عنوان متغیر مستقل و مؤلفه حفاظت از محیط زیست به عنوان متغیر وابسته، در نظر گرفته شده است. نتایج به دست آمده حاکی از آن است که میزان همبستگی بین تمامی مؤلفه‌های ۴ گانه با مؤلفه حفاظت از محیط زیست با سطح اطمینان ۱۰۰٪ معنی‌دار بوده و همگی این مؤلفه‌ها در حفاظت از محیط زیست از سوی شهروندان تأثیر

در رابطه با نگرش محیط‌زیستی شهروندان، می‌توان گفت حفاظت از محیط‌زیست به آحاد جامعه وابسته است و طرز تلقی و نگرش آنان، بر نوع رفتار آن‌ها با محیط‌زیست تأثیر می‌گذارد. این که آنان چه درکی از رابطه خود با محیط زیست دارند و چگونه برای آن ارزش قائل‌اند، در نهایت، سازنده محیط زیستی است که آنان در آن پرورش یافته و با سایر مخلوقات تعامل می‌کنند. برخورداری افراد از اخلاق زیست محیطی مناسب، یک تضمین درونی برای رفتار درست با سایر مخلوقات و جلوگیری از صدمه به محیط زیست محسوب می‌شود. در واقع رفتار ما با طبیعت براساس تلقی ما از آن شکل می‌یابد و با محیط زیست همان گونه عمل می‌کنیم که آن را می‌شناسیم.

این موضوع از این جهت مهم است که ریشه اصلی نابسامانی‌های موجود در حفاظت از منابع طبیعی و محیط زیست، به چگونگی درک و باورهای انسان نسبت به محیط زیست بر می‌گردد، زیرا، رفتارهای ما به وسیله اندیشه‌هایمان هدایت می‌شود و آنچه را که مردم در مورد زیست بوم‌ها انجام می‌دهند، وابسته به آن چیزی است که درباره محیط طبیعی پیرامون خود می‌اندیشند. بر این اساس همان طور که در جدول (۹) نیز نشان داده شده است در سطح نمونه پژوهش نیز میان نگرش محیط‌زیستی و رفتار محیط‌زیستی شهروندان رابطه‌ی خطی مستقیم و معنادار وجود دارد. به گونه‌ای که ضریب همبستگی ۰/۱۲۵ و سطح معناداری ۰/۰۲۵ (سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵) نیز این وضعیت را تأیید می‌کند. به این معنا که هر چه

افراد از نگرش محیط‌زیستی مناسب‌تر و مثبت‌تری برخوردار باشند، رفتار محیط زیستی مناسب نیز افزایش می‌یابد و برعکس. همچنین بر اساس جدول (۹) بین دانش محیط زیستی و رفتار محیط زیستی شهروندان رابطه خطی مستقیم و غیر معنادار وجود دارد (سطح معناداری ۰/۱۶۰ بیشتر از مقدار ۰/۰۵ می‌باشد). بنابراین ارتباط بین دو مؤلفه دانش محیط زیستی و رفتار محیط زیستی تأیید نمی‌گردد. لیکن عدم ارتباط معنادار میان این دو مؤلفه را می‌توان در متغیرهای واسط دیگری جست. همان طوری وردوگا و همکاران (۲۰۰۳) و فریک و همکاران

جدول (۱۲): آماره ضرایب رگرسیونی متغیرهای قابل پیش بینی در بهبود و حفاظت از محیط زیست

نام متغیر	ضرایب غیر استاندارد		ضرایب استاندارد شده	سطح معنی داری
	B	خطای B		
عرض از مبدا	-۵/۰۹۲	۰/۰۰۰	-	۱/۰۰۰
نگرش محیط زیستی	۱/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۴۴۳	۰/۰۰۰
دانش محیط زیستی	۱/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۳۶۲	۰/۰۰۰
ارزش محیط زیستی	۱/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۳۹۴	۰/۰۰۰
رفتار محیط زیستی	۱/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۵۷۴	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

جمع بندی

امروزه، وخامت بحران‌های محیط زیستی تا حدی است که حیات انسان و سایر موجودات بر کره خاکی را به مخاطره انداخته است و هزینه‌هایی که به واسطه رفتارهای نامناسب محیط زیستی بالاخص در حوزه‌هایی نظیر انرژی بر جوامع تحمیل می‌شوند، تبیین رفتار محیط زیستی افراد را به مسأله‌ای مهم در مطالعات جامعه‌شناسی محیط زیست، جامعه‌شناسی مصرف انرژی و حتی مدیریت شهری بدل ساخته است. به همین دلیل، مبانی نظری تعیین‌کننده تعامل انسان با محیط زیست، از جمله فرهنگ و اخلاق، مورد توجه علاقه‌مندان به محیط زیست قرار گرفته است. به طوری که تبیین نظریه اخلاق محیط زیستی مناسب، از ضروریات حفاظت و بهره‌برداری از محیط زیست محسوب می‌گردد و در سال‌های اخیر تعامل مناسب انسان با محیط زیست و راه حل بحران‌های محیط زیستی در بازگشت به مبانی فرهنگی و اخلاقی جستجو می‌شود.

در واقع یکی از عوامل بسیار مهمی که در رفتارهای زیست محیطی تأثیرگذار است، فرهنگ مردم یک جامعه است. فرهنگ نقش اساسی در جریان کنش‌های روزمره دارد. فرهنگ حفظ محیط زیست تمام آگاهی، باورها و ارزش‌ها را در رابطه با محیط زیست در برمی‌گیرد. فرهنگ حفظ محیط

مستقیم دارند (جدول ۱۰). در این بین میزان مجذور R تصحیح شده در جدول شماره (۱۰) نیز نشان می‌دهد که مؤلفه‌های وارد شده به مدل ۱۰٪ تغییرات را در روند حفاظت از محیط زیست را تبیین می‌کنند. همان‌طور که در جدول (۱۱) نیز مشاهده می‌شود، سطح معنی‌داری برابر صفر است که چون این مقدار از ۰/۰۵ کمتر می‌باشد در نتیجه وجود رابطه معنی‌دار بین مؤلفه‌های مورد نظر با حفاظت از محیط زیست از سوی شهروندان تأیید می‌شود.

جدول (۱۰): آماره‌های تحلیل رگرسیونی چند متغیره حفاظت از محیط زیست

ضریب همبستگی چندگانه	ضریب تبیین	R تصحیح شده مجذور	خطای استاندارد برآورد
۱/۰۰۰	۱/۰۰۰	۱/۰۰۰	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

جدول (۱۱): تحلیل واریانس رگرسیون چندگانه حفاظت از محیط زیست

منابع تغییر دهنده	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	کمیت F	سطح معنی داری
اثر رگرسیونی	۹۸۰۶/۲۱۴	۴	۲۴۵۱/۵۵۴	-	۰/۰۰۰
باقی مانده	۰/۰۰۰	۳۱۷	۰/۰۰۰		
مجموع	۹۸۰۶/۲۱۴	۳۲۱	-		

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

در جدول شماره (۱۲) نیز با توجه به ضرایب استاندارد شده و میزان، مشخص می‌شود که هر یک واحد تغییر در انحراف معیار به میزان ۰/۴۴۳ واحد در مؤلفه‌ی نگرش محیط زیستی، ۰/۳۶۲ در مؤلفه‌ی دانش محیط زیستی، ۰/۳۹۴ در مؤلفه‌ی ارزش محیط زیستی و ۰/۵۷۴ در مؤلفه رفتار محیط زیستی، در حفاظت محیط زیست از سوی شهروندان، تغییر ایجاد می‌کند. این در حالی است که همه مؤلفه‌ها معنی‌دار بوده و ارتقا و بهبود وضعیت آن‌ها در حفاظت مطلوب از محیط زیست، تأثیرگذار می‌باشند. همچنین مقایسه ضرایب رگرسیونی استاندارد حاکی از آن است که مؤلفه رفتار محیط زیستی بیشترین سهم را در تغییرات متغیر وابسته دارد.

زیست درست رفتار کردن را می آموزد. اگر فردی به بینش صحیحی از شیوهی رفتار و ضرور و زیان خود و جامعه اش برسد و به درستی تشخیص دهد که مطلوب ترین عمل کدام است، آنگاه سلامت فرهنگی و اجتماعی در جامعه را می توان دید. بنابراین اگر بتوان فرهنگ و اخلاق محیط زیستی را با ساز و کارهای مناسب در شهروندان نهادینه کرد، می توان انتظار داشت که آنان نسبت به محیط زیست حساس باشند، از وسایل نقلیه عمومی استفاده کنند، زباله هایشان را تفکیک کنند، در مصرف انرژی منطقی عمل کنند و بسیاری از رفتارهای دیگر را که به حفظ محیط زیست کمک می کند را انجام دهند. بنابراین برای ترویج و توسعه رفتارهای مطلوب زیست محیطی، در راستای محافظت از منابع طبیعی و محیط زیست، باید نحوه رفتارها و روش زندگی انسانها در طبیعت تغییر یابد. همان طور که ژرژ تومه نیز معتقد است که میزان احترام شهروندان هر جامعه به اخلاق محیطی و حفاظت از محیط طبیعی، از جمله معیارهای سنجش میزان توسعه فرهنگی در آن جامعه محسوب می شود و فرهنگ و جامعه با هم در تعامل هستند و فرهنگ هدایت کننده عملکرد افراد جامعه می باشد. با تغییر فرهنگ، می توان رفتار مردم را تغییر داد؛ بنابراین برای حفاظت از محیط زیست، نحوه رفتار انسان با محیط زیست و روش زندگی وی باید تغییر یابد. از این رو، توجه به مفاهیم فرهنگ و اخلاق محیط زیستی، تعیین اصول و معیارهایی است که بر روابط انسان با محیط زیست به منظور ممانعت از آسیب رساندن به طبیعت و حفاظت از آن، حاکم باشند. این اصول با ایجاد بازدارنده های درونی اخلاقی، به دنبال تصحیح رفتار نادرست انسان با محیط زیست هستند. در واقع باورهای محیط زیستی یا جهان بینی، به عنوان نظامی از گرایشات و باورها درباره رابطه بین انسان و محیط زیست، تعیین کننده رفتارهای حفاظتی یا چارچوب های مرجعی هستند که هنگام تعامل با محیط زیست از آنها استفاده می شود. در این رابطه می توان گفت که طرز فکر ما اولین چیزی است که وارد محیط می شود و با شکل دهی چگونگی ارزش گذاری

اجزای مختلف زیست بوم، چگونگی رفتار ما با آن را تعیین می کند. لذا، نوع برخورد ما با محیط زیست تا حد زیادی به چگونگی درک ما از رابطه خود با آن وابسته است. این که ما چگونه برای محیط زیست ارزش قائلیم، تعیین کننده این است که نقش و عملکرد خود را بر زمین چگونه می بینیم و برای به اشتراک گذاردن این منابع با دیگران، چگونه رفتار می کنیم.

نتیجه گیری

در این پژوهش به واکاوی مفاهیم اخلاق و فرهنگ محیط زیستی از دیدگاه شهروندان در شهر اسلام آباد غرب پرداخته شد و سعی بر آن داشته که به چند جنبه از عوامل فرهنگی و اخلاقی مؤثر بر حفظ محیط زیست از دیدگاه شهروندان این شهر پردازد. در این پژوهش به منظور سنجش نظرات شهروندان در شهر اسلام آباد غرب از مؤلفه های مختلفی همچون نگرش محیط زیستی، دانش محیط زیستی، ارزش محیط زیستی و رفتار محیط زیستی استفاده گردید. رفتار محیط زیستی، به معنای رفتار مثبت در برابر محیط زیست است که در آن کنشگر اگر از محیط زیست حفاظت نمی کند حداقل به آن آسیبی نمی رساند. تبیین رفتارهای افراد در قبال محیط زیست یکی از مسائل مهم محیط زیستی است. بنابراین در این پژوهش جهت ارزیابی میزان همبستگی (رابطه) میان مؤلفه های نگرش محیط زیستی، دانش محیط زیستی و ارزش های محیط زیستی با مؤلفه های رفتار محیط زیستی از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است. در سطح نمونه پژوهش میان نگرش محیط زیستی و رفتار محیط زیستی شهروندان رابطه ی خطی مستقیم و معنادار وجود دارد. به این معنا که هر چه افراد از نگرش محیط زیستی مناسب تر و مثبت تری برخوردار باشند، رفتار محیط زیستی مناسب نیز افزایش می یابد و برعکس. همچنین بین دانش محیط زیستی و رفتار محیط زیستی شهروندان رابطه خطی مستقیم و غیر معنادار وجود دارد. لیکن عدم ارتباط معنادار میان این دو مؤلفه را می توان در متغیرهای واسط دیگری جست. به این معنی که دانش محیط زیستی به طور غیرمستقیم و با واسطه متغیرهای دیگری به

زیستی و رفتار محیط زیستی در حفاظت از محیط زیست، می‌توان با سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های مناسب در جهت ارتقاء این مؤلفه‌ها، امر حفاظت از محیط زیست و جلوگیری از تخریب محیط زیست در نتیجه رفتارهای محیط زیستی را نیز بهبود بخشید.

- همچنین از آن جایی که بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر، نگرش محیط زیستی شهروندان یکی از عوامل مهم و تأثیرگذار در رفتار محیط زیستی می‌باشد. بنابراین بدون تغییر در نگرش فرد، نمی‌توان نسبت به محیط زیست تغییر رفتار را توقع داشت. بنابراین باید ارگان‌ها، سازمان‌ها و نهادهای تأثیرگذار در امر محیط زیست نیز همانند شهروندان وظایفی را بر عهده گیرند و برای حفظ محیط زیست تلاش نمایند. از جمله فعالیت‌هایی که سازمان‌ها می‌توانند انجام دهند، ایفای نقش در زمینه جلب توجه مردم به ارزشمند بودن محیط زیست و برجسته سازی این مهم با ساخت و اجرای هنجارهای مناسب شهری است.

- انجام اقداماتی همانند آموزش‌های همگانی در کلیه سطوح سنی با استفاده از وسایل ارتباط جمعی مانند تلویزیون و رادیو و مطبوعات و اینترنت و ... در آگاهی دادن به عامه مردم، آموزش‌های تخصصی زیست محیطی، تشویق عوامل فعال در امر حفاظت از محیط زیست، گسترش تحقیقات زیست محیطی، حمایت از تشکلهای غیردولتی زیست محیطی، وضع قوانین و مقررات محکم برای حفظ محیط زیست، زنده نمودن باورها و آداب و رسوم صحیح زیست محیطی گذشتگان و در نهایت به وجود آوردن رسوم جدید در رابطه با حفظ محیط زیست منطبق با شرایط اجتماعی و فرهنگی از راهکارهای موثر در زمینه اشاعه اخلاق و فرهنگ زیست محیطی می‌باشد. چرا که خلاءهای آموزشی و آگاهی‌های زیست محیطی، نبود احساس مسئولیت در کل جامعه، عدم اخلاق اجتماعی مناسب و غیره، به طور خلاصه فقر فرهنگی و اخلاقی ناشی از آن، می‌تواند وضعیت محیط زیست را به سوی بحران سوق دهد.

رفتارهای محیط زیستی می‌انجامد. علاوه بر این بین مؤلفه ارزش‌های محیط زیستی و رفتار محیط زیستی شهروندان، رابطه خطی معنادار و مستقیم وجود دارد. به این معنا که هر چه بر میزان ارزش‌های محیط زیستی افزوده شود، رفتار محیط زیستی مناسب نیز افزایش می‌یابد. یافته‌های پژوهش در این بخش با یافته‌های پژوهش فاضلی و جعفرصالحی (۱۳۹۲) همسو می‌باشد به طوری نتایج پژوهش آن‌ها نیز نشان داد که بین نگرش و ارزش‌های محیط زیستی گردشگران در محیط مقصد و رفتار محیط زیستی آن‌ها رابطه مستقیم و معنادار وجود دارد اما بین دانش محیط زیستی و رفتار محیط زیستی گردشگران رابطه معنادار تأیید نشده است.

همچنین جهت تشخیص و آگاهی از میزان تأثیرگذاری مؤلفه‌های پژوهش بر حفاظت از محیط زیست، از مدل برازش رگرسیونی استفاده شده است. بر اساس نتایج این آزمون مشخص می‌شود که هر یک واحد تغییر در انحراف معیار به میزان ۰/۴۴۳ واحد در مؤلفه‌ی نگرش محیط زیستی، ۰/۳۶۲ در مؤلفه دانش محیط زیستی، ۰/۳۹۴ در مؤلفه‌ی ارزش محیط زیستی و ۰/۵۷۴ در مؤلفه رفتار محیط زیستی، در حفاظت محیط زیست از سوی شهروندان، تغییر ایجاد می‌کند. این در حالی است که همه مؤلفه‌ها معنی دار بوده و ارتقا و بهبود وضعیت آن‌ها در حفاظت مطلوب از محیط زیست، تأثیرگذار می‌باشند. همچنین مقایسه ضرایب رگرسیونی استاندارد حاکی از آن است که مؤلفه رفتار محیط زیستی بیشترین سهم را در تغییرات متغیر وابسته دارد. همچنین شهروندان در پاسخ به سؤال کدام یک از موارد مهم‌ترین انگیزه شما برای رفتار مناسب و حفاظت از محیط زیست را تشکیل می‌دهد، گزینه‌ی حفاظت از محیط زیست بر اساس ملاحظات اخلاقی را به عنوان مهم‌ترین گزینه اعلام کرده‌اند. بنابراین محافظت از محیط زیست را یک وظیفه مهم اخلاقی می‌دانند.

ارائه راهکارها و پیشنهادات

- با عنایت به نتایج پژوهش حاضر و نقش و ارتباط مؤلفه‌های نگرش محیط زیستی، دانش محیط زیستی، ارزش محیط

منابع

۱. ادیمی، عبدالرضا، اکبرزاده، الهام (۱۳۹۰)، بررسی عوامل فرهنگی مؤثر بر حفظ محیط زیست شهر تهران مطالعه موردی مناطق ۵ و ۱۸ تهران، مجله تخصصی جامعه شناسی جوانان، سال دوم، شماره اول، صص ۶۲-۳۸.
۲. اژدری، افسون (۱۳۸۲)، توسعه فرهنگی و محیط زیست، فصلنامه علمی سازمان حفاظت محیط زیست، شماره ۳۹.
۳. بردی آنامرادنژاد، رحیم، حسینی سیاه گلی، مهناز، دامن باغ، صفیه، ابراهیمی، محمد (۱۳۹۳)، بررسی وضعیت پایداری حمل و نقل در شهر اسلام آباد غرب، پژوهش‌های دانش زمین، سال پنجم، شماره ۱۸، صص ۲۶-۱۱.
۴. بری، جان (۱۳۸۱)، محیط زیست و نظریه اجتماعی، ترجمه حسن پویان و نیره توکلی، انتشارات سازمان محیط زیست، چاپ اول.
۵. پورنجف، عبدالحسین، عمارلویی، علی، ناصری فر، راضی، محمدی کلهری، ابراهیم، محمدی، حسین (۱۳۸۶)، بررسی وضعیت عوامل زیست محیطی در ارتباط با سلامت جامعه شهری ایلام در سال ۸۳-۸۴، مجله علمی دانشگاه علوم پزشکی ایلام، دوره پانزدهم، شماره سوم، صص ۵۴-۴۹.
۶. تومه، ژرژ (۱۳۸۰)، توسعه فرهنگی و محیط زیست، ترجمه محمود شارع پور، چاپ اول، انتشارات باز، تهران.
۷. دامن باغ، صفیه (۱۳۹۰)، بررسی وضعیت حمل و نقل و ترافیک شهر اسلام آباد غرب، پایان نامه کارشناسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، دانشکده علوم زمین، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، استاد راهنما: دکتر سعید ملکی.
۸. ربیعی فر، ولی‌اله، زیاری، کرامت‌اله، حقیقت نایینی، غلامرضا (۱۳۹۲)، ارزیابی توسعه پایدار شهر زنجان از دیدگاه محیط زیستی بر پایه تکنیک SWOT، مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، سال چهارم، شماره شانزدهم، صص ۱۳۰-۱۰۵.
۹. صارمی، حمیدرضا، شفیعی، یزدان (۱۳۹۴)، ارزیابی و تحلیل فضایی محلات شهری در برخورداری از فضاهای عمومی (مطالعه موردی: محلات شهر اسلام آباد غرب)، سومین کنگره بین‌المللی مهندسی عمران، معماری و شهرسازی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.
۱۰. صالحی، اسماعیل (۱۳۸۷)، دانشنامه مدیریت شهری و روستایی، انتشارات سازمان شهرداری‌ها، تهران.
۱۱. عابدی سروستانی، احمد، شاه ولی، منصور (۱۳۸۷)، ضرورت و ویژگی‌های پژوهش در اخلاق زیست محیطی، فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، سال سوم، شماره های ۳ و ۴، صص ۶۱-۵۶.
۱۲. کمالی مهاجر، مرضیه، فراهانی، بنفشه (۱۳۹۱)، فرهنگ محیط زیستی راهکاری جهت توسعه گردشگری پایدار، اولین همایش ملی گردشگری و طبیعت گردی ایران زمین.
۱۳. مفیدی شمیرانی، مجید، افتخاری مقدم، علی (۱۳۸۸)، توسعه پایدار شهری، دیدگاهها و اصول اجرایی آن در کشورهای در حال توسعه، فصلنامه ساخت شهر، سال ششم، شماره ۱۲، صص ۲۵-۱۵.
۱۴. نبوی، سیدعبدالحسین، شهریار، مرضیه (۱۳۹۳)، دین، اخلاق و محیط زیست، فصلنامه انسان و محیط زیست، ش. ۲۹، صص ۸۴-۶۹.
15. Ancell, S., Fawcett, T., (2008), The social Sustainability of Medium Density Housing: A Conceptual Model and Christchurch Case Study, Housing studies, No 23, pp 423-442.
16. Colantonio, A., (2003), "Social Sustainability: Linking Research to Policy and Practice", Oxford Institute Sustainable Development (OISD) Oxford, Books University.
17. Ehrich, P.R. (2002), Human nature, nature conservation, and environmental ethics, BioScience; Vol.52, No.1, PP 31-43.
18. Hatcher, T. (2004), Environmental ethics as an alternative for evaluation theory in for-profit business contexts, Evaluation and Program Planning, Vol. 27, PP 357-363.
19. Jenkins, T.N. (1998), Analysis, economics and the environment: A case of ethical neglect, Ecological Economics, Vol. 26, PP 151-163.
20. Shafer, C.S., Lee, B.K., Turner, S., (2000), A Tale of Three Greenway Trails: User Perspectives Related to Quality of Life, Landscape and Urban Planning, Vol.69, pp.163-178.